

А.Ж. Мұхан¹, А.Б. Абдуллина^{2*}^{1,2}Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе, ҚазақстанEmail: ¹a.mukhan@zhubanov.edu.kz, ²anar.abdullina@rambler.ruORCID: ¹0000-0003-3398-0108, ²0000-0001-8695-7417

Үйлену ғұрып фольклорының жанрлық парадигмасы мен поэтикасы (түркі халықтарының фольклоры негізінде)

Аңдатпа. Мақалада түркі халықтарындағы үйлену ғұрып фольклорының жанрлық сипаты, типологиялық ұқсастықтары, сонымен қатар фольклор мәтіндерінің поэтикасы қарастырылған. Түркі халықтарының ғұрыптық фольклорының мазмұнды саласы, ғасырлар бойы қалыптасқан мәдени арнасы – үйлену ғұрып фольклоры. Ғұрыпқа қатысты фольклорлық туындылар мазмұндық, тақырыптық, көркемдік сипаттары жағынан эстетикалық, поэтикалық маңызға ие. Үйлену ғұрыпына байланысты фольклор мәтіндері түркі халықтарының көркемдік ойлау жүйесін қамтитын, эстетикалық талаптарын орындаған сөз өнерінің формасы саналады. Аталған ғұрыптық фольклор тұрмыстық сипатымен, сонымен бірге поэтикалық суреттеудің, көркемдік тереңдіктің ұлттық дүниетаныммен тоғысуымен ерекшеленеді. Зерттеудің мақсаты үйлену ғұрып фольклорының түркі халықтарына ортақ типологиялық тұтастығын анықтау. Зерттеу барысында сипаттамалық, салыстыру, тарихи-генетикалық талдау әдістері қолданылды. Мақалада түркі халықтарына ортақ рәсімдердің фольклор мәтінінде көрініс табуы жан-жақты қарастырылып, ондағы мифтік таным, поэтикалық бейнелеулер талданды. Зерттеу нәтижесінде түркі халықтарына ортақ тектік байланыстар, эстетикалық өлшемдер ғұрыптық фольклордың мәдени феномен екенін анықтайды. Осыған сәйкес мақалада қарастырылған фольклорлық мәтіндер, үйленуге қатысты рәсімдер түркі халықтарындағы ортақ сипатымен, мифтік таныммен, ұлттық болмыспен байланысты ерекшеленеді. Мақала түркі халықтарының фольклорына, ондағы үйлену ғұрып фольклорының тектік, типологиялық, поэтикалық сипаттарына қатысты зерттеулерге негіз бола алады.

Кілт сөздер: ғұрыптық фольклор, үйлену ғұрып фольклоры, ғұрып, рәсім, поэтика.**A.Zh. Mukhan¹, A.B. Abdullina^{2*}**^{1,2}K.Zhubanov Aktobe Regional University, Aktobe, KazakhstanEmail: ¹a.mukhan@zhubanov.edu.kz, ²anar.abdullina@rambler.ruORCID: ¹0000-0003-3398-0108, ²0000-0001-8695-7417

Genre paradigm and poetics of wedding ritual folklore (based on the folklore of Turkic peoples)

Abstract. The article examines the genre characteristics, typological similarities, and poetic structure of the wedding ritual folklore of Turkic peoples. Wedding ritual folklore serves as a rich domain and an established cultural dimension of the heritage of Turkic ethnic groups. Folklore works associated with this wedding tradition hold significant aesthetic and poetic value due to their content, thematic depth, and artistic merits. Texts related to wedding customs are considered a form of verbal art that encapsulates the system of artistic thinking and satisfies the aesthetic standards of Turkic peoples. This ritual folklore is distinguished by

*** Бізге дұрыс сілтеме жасаңыз:**

А.Ж. Мұхан, А.Б. Абдуллина. Үйлену ғұрып фольклорының жанрлық парадигмасы мен поэтикасы (түркі халықтарының фольклоры негізінде) // "Керуен". - 2026. №3, (92-том). - Б. 244-256. <https://doi.org/10.53871/2078-8134.2026.3-15>

its everyday cultural nature, as well as the synthesis of poetic imagery, artistic depth, and national worldview. The study aims to determine the shared typological unity of wedding ritual folklore among Turkic nations. Descriptive, comparative, and historical-genetic methods of analysis were employed throughout the research. The article comprehensively analyzes the reflection of shared Turkic rituals within folklore texts, examining their mythological worldview and poetic expressions. The findings indicate that common genetic ties and aesthetic criteria establish ritual folklore as a distinct cultural phenomenon. Accordingly, the folklore texts and wedding ceremonies considered in this study stand out due to their shared characteristics, mythical cognition, and strong link to national identity among Turkic peoples. The article provides an academic foundation for future research on Turkic folklore, particularly regarding the generic, typological, and poetic attributes of wedding ritual traditions.

Keywords: ritual folklore, wedding ritual folklore, rite, ritual, poetics.

А.Ж. Мухан¹, А.Б. Абдуллина^{2*}

^{1,2}*Актюбинский региональный университет им. К.Жубанова, Актюбе, Казахстан*

Email: ¹a.mukhan@zhubanov.edu.kz, ²anar.abdullina@rambler.ru

ORCID: ¹0000-0003-3398-0108, ²0000-0001-8695-7417

Жанровая парадигма и поэтика свадебного обрядового фольклора (на материале фольклора тюркских народов)

Аннотация. В статье рассматриваются жанровая природа, типологические сходства и поэтика текстов свадебно-обрядового фольклора тюркских народов. Свадебный обрядовый фольклор представляет собой содержательную сферу и многовековой культурный пласт традиционного наследия тюркских этносов. Произведения данного жанра обладают глубокой эстетической и поэтической ценностью благодаря своим содержательным, тематическим и художественным особенностям. Тексты, связанные со свадебной обрядностью, выступают формой словесного искусства, отражающей систему художественного мышления и эстетические ориентиры тюркских народов. Данный обрядовый фольклор отличается не только своей бытовой направленностью, но и сочетанием поэтической выразительности, художественной глубины и этнокультурного мировоззрения. Цель исследования заключается в выявлении типологической целостности свадебно-обрядового фольклора, общей для тюркских народов. В процессе работы применялись описательный, сравнительный и историко-генетический методы анализа. В статье всесторонне исследовано отражение общих для тюркских народов ритуалов в фольклорных текстах, а также проанализированы мифологическое мышление и средства поэтической изобразительности. Результаты исследования подтверждают, что общие генетические связи и эстетические критерии определяют обрядовый фольклор как уникальный культурный феномен. В соответствии с этим рассмотренные фольклорные тексты и свадебные ритуалы характеризуются общностью происхождения, связью с мифологическим сознанием и национальной идентичностью тюркских народов. Материалы статьи могут послужить основой для дальнейших исследований в области тюркского фольклора, в частности генетических, типологических и поэтических аспектов свадебно-обрядовой традиции.

Ключевые слова: обрядовый фольклор, свадебный обрядовый фольклор, обряд, ритуал, поэтика.

1. Кіріспе

Қазақтың үйлену ғұрып фольклоры – отбасылық ғұрып фольклорының өзекті саласы. Онда халықтың ұлттық дүниетанымы, халықтық мәдениетпен астасқан құндылықтар жүйесі, рәсімдік ғұрыптардың болмысы көрініс табады. Адамзаттың даму кезеңдерінде отбасы мен некенің маңызы ерекше болды. Алғашқы қауымдық дәуірде жұптасып өмір сүруге байланысты туындаған қажеттілік отбасы және

неке институтын қалыптастырды. Үйлену екі жастың некелесуі ғана емес, жаңа әлеуметтік болмысты, қоғамдық рөлді айқындай түседі (Dewi et al., 2024: 3238). Отбасылық ғұрып фольклоры сипаты жағынан синкретті құбылыс саналады. Бұған халықтың тұрмыс-тіршілігі, салт-дәстүрі, әдет-ғұрпы, дәстүрлі дүниетанымы себеп болып отыр. Түркі фольклорындағы неке мотиві тайпалық татулықты білдіріп, түрлі сынақтардан өтіп, қоғам алдында батырдың беделін бейнелейтін құрылымдық элемент ретінде анықталады (Talieva et Al., 2025: 221).

XIX ғасырда фольклортанудың бір арнасы ретінде отбасылық ғұрып фольклоры қалыптасты. Аталған кезеңнен бастап бүгінгі күнге дейін әлемдік фольклортану ғылымы зор жетістіктерге жетті. Дей тұрғанмен үйлену ғұрпын, оған қатысты рәсімдердің маңызын түркі халықтарымен салыстыру, зерттеу арнайы сөз болған емес. Қазақ фольклорында отбасылық ғұрып фольклоры жөнінде алғашқы көзқарастар Ш. Уәлиханов, Ы. Алтынсарин сынды ағартушылардың еңбектерінде этнографиялық мәнде көрініс тапқан. Кейінірек, А. Байтұрсынов, М. Әуезов, Х. Арғынбаев, С. Қасқабасов, Б. Уақатов, Ш. Ибраев, Б. Абылқасымов, К. Матыжанов, Ш. Керім және т.б. зерттеушілердің еңбектерінде жүйелі түрде қарастырылып, ғылыми тұрғыда негізделді.

Түркі халықтары дүниеге келу – ер жету, үйлену – жерлеу ғұрыптары өзара ортақ рәсімдерді қалыптастырды. Генетикалық байланыстан бөлек, түркі халықтарының өмірі, тіршілігі ұқсас болуы да – фольклордағы тұтастықтың негізі. Зерттеуші Ш.Ибраев пікірінше, отбасылық ғұрып фольклоры бірнеше кезеңдердің сүзгісінен өткен халықтың ұлттық болмысының, көркемдік дамуының нәтижесі саналады (Ибраев, 2021: 211). Мәселен беташар, сыңсу өлеңдерінің ғұрыптық мәні шешуші саналғанымен, әлеуметтік орта, моральдық мән, кісілік қарым-қатынас алдыңғы орынға шығып, әлеуметтік, көркемдік дамудың көрінісі саналады.

Үйлену ғұрып фольклорының екі сипаты бар: біріншісі – көркемдік, екіншісі – ғұрыптық. Ғұрып пен фольклордың бір-бірімен тығыз байланысы фольклорлық туындылардың ғұрыпты сүйемелдейтінін көрсетеді. Осы негізде үйлену ғұрып фольклоры ұлттық мәдениеттің өзегі саналады. Үйлену ғұрып фольклорының бастауы мифтік таныммен байланысты. Мәселен сыңсу, беташар, жар-жар көркемдік табиғатынан ертеде қалыптасқан дүниетанымның болмысын танытады. Осылайша тарихы терең, синкретті жанр саналатын отбасылық ғұрып фольклорының бүгінгі ерекшеліктері, сонымен бірге түркі халықтарының тектік байланысы зерттеуіміздің өзектілігін көрсетеді.

Зерттеуіміздің мақсаты үйлену ғұрып фольклорының түркі халықтарына ортақ жанрлық табиғатын анықтау. Осыған сәйкес мақаланың негізгі міндеттері үйлену ғұрып фольклорының жанрлық табиғатын, түркі халықтарына ортақ ерекшеліктерін айқындау; үйлену ғұрпында рәсімдердің, айтылатын өлең-жырлардың өзара байланысын саралау; үйлену ғұрып фольклорындағы поэтикалық қолданыстарды талдау. Осыған сәйкес зерттеудің нысаны – түркі халықтарындағы үйлену ғұрып фольклоры. Мақаланың теориялық маңызы түркі халықтарындағы үйлену ғұрып фольклорының қызметін, ерекшеліктерін айқындаудан көрінеді. Зерттеуде ұсынылған тұжырымдар түркі халықтарының үйлену ғұрып фольклорын зерттеу барысында практикалық маңызға ие.

2. Материалдар мен әдістер

2.1 Зерттеу әдістері

Зерттеуде үйлену ғұрып фольклорының жанрлық табиғатын айқындауда салыстыру, сипаттау, талдау, синтездеу тәсілдері пайдаланылды. Үйлену ғұрпына қатысты фольклорлық мәтіндер жалпылау әдісі арқылы теориялық тұжырымдар негізделді. Түркі халықтарының фольклорындағы тектік байланыс, сонымен қатар ұқсастықтар тарихи-генетикалық талдау әдісі арқылы жүзеге асты. Осыған сәйкес түркі халықтарында ортақ сипаттар: көркемдік ойлау жүйесі, поэтикалық бейнелеулер, мифтік таным мәтін деңгейінде көрініс табады.

2.2 Материалдарға сипаттама

Түркі халықтарының үйлену ғұрып фольклорын қарастыру барысында қазақ, қырғыз, татар, башқұрт, өзбек, ұйғыр, қарақалпақ, әзірбайжан, бурят халықтарының фольклорлық мәтіндерді қолданылды. Үйлену ғұрып фольклорының поэтикалық сипаты мифтік дүниетанымнан басталады. Ғұрыптық фольклор түркі халықтарында тектік байланыста дамуы символдық мәнге ие. Дегенмен үйлену ғұрып фольклоры халық тұрмысымен тікелей байланысты. Басқа жанрлар тәрізді көркемдік, эстетикалық қызмет атқарып қана қоймай, ғұрыптық рәсімдермен сабақтаса отырып, қолданбалы мәнде танылады.

3. Талқылау

Үйлену ғұрыптары жайлы соңғы зерттеулерде үш негізгі кезең аталады: құдаласу, қыз ұзату, келін түсіру. Әр кезеңде атқарылатын әрекеттер, сонымен қатар кәделер үйленудің ғұрып ретінде күрделі екенін көрсетеді. Мәселен зерттеуші А. Kartal үйлену ғұрпына қатысты фольклорлық мәтіндердің ритуалдық қызметі, әлеуметтік мәні, эмоциялық өлшемі барын алға тартады (Kartal, 2025: 724). Түркі халықтарының этнографиялық деректерінде үйлену ғұрпына қатысты түрлі дәстүрлер кездеседі. Мәселен зерттеуші Қ. Айымбетов қарақалпақ халқының той рәсімінде құдаларды күлкілі сынақтан өткізу дәстүрі барын айтады (Айымбетов, 1988: 238). Күйеу жігіт пен қалыңдықтың алғаш рет ресми түрде кездесуі ұрын бару, ал осы оқиғаға байланысты жасалатын той ұрын той деп аталады. Мәселен қырғыз халқында ишикашты, қарақалпақ халқында күйеулеу, бурят халқында саал хургехэ, түрік, әзірбайжан халықтарында кына геджеси деген атауларға ие. Славян және коми дәстүрлеріндегі тәрізді жастардың сөз тартысы қазақтың ұрын бару, некелесу ғұрыптарында күйеу жігітті сынауға бағытталған (Krashennnikova, 2026: 71).

Зерттеушілер Т. Kartaeva, S. Ashimova үйлену ғұрпының өзгерісіне назар аударады (Kartaeva, Asimova, 2025: 138). Кеңестік кезеңге дейін қалыңдық жұртында өтетін рәсімдер қатарында құдалық, неке қию, ұзату, ал күйеу жұртында келін түсіру, беташар рәсімдері атқарылған. Кейіннен саяси-әлеуметтік, тарихи оқиғалар үйлену ғұрпына өзгерістер енгізді. Дегенмен бастапқы рәсімдік мәні сақталып, бүгінгі күнге дейін жетті.

Үйлену ғұрпы құда түсуден бастау алады. Жаушы жіберу, үкі тағу, біз шаншу сынды рәсімдер құдаласу дәстүрінің алғашында емеурін, көңіл білдіруімен басталғанын көрсетеді. Одан бөлек этнограф А.Жүнісұлы құдалық жайында келген қонақтар ұл ер жетті, қыз бой жетті, жекжат болайық деген ишаратты үйдің қайрақ

тасын алып, бізді шаншып кететінін айтады (Жүнісұлы, 1994: 21). Құда түсуге байланысты тұспал сөздер татар фольклорында былай кездеседі:

Жефәк баулы былбыл кош

Бардыр синең илендә.

Каеш баулы лашын кош

Бардыр минем илемдә.

Өер-өер айгырдан

Жайдак булып килгәнмин,

Чаптар атым чаптырып,

Жилдәй сиңа жилгәнмен.

Бухардан ияр алғанмын,

Юлым сиңа ярганмын,

Каеш баулы лачыным бар,

Былбылыңа килгән мин.

Тимер булсаң, мин – кумер,

Эретерге килгән мин (Мухамедзянов, 1989: 15).

Мұндағы былбыл кош, лашын кош деген тіркестер қазақ халқының құда түсу барысында айтатын сізде – аққу, бізде – сұңқар, ілдіргелі келгенбіз деген тұспалымен ішкі мазмұны, тіпті сөз саптауы да бір мағынада келгенін көреміз.

Қазақ халқы құдалықты бекіту үшін ақсарбас қой құрбандыққа шалса, өзбектерде нан сындыру ғұрпы жүзеге асырылған. Бурят халқында құдалықты бекіту екі құданың бір-бірімен белбеуін ауыстыруынан, яғни бәһэ андаллаха дәстүрімен көрініс табады. Бұған мына фольклорлық мәтіндер үлгі болады:

Обменямся своими поясами –

Новой родословной основу возложим,

Шелковыми поясами обменяемся –

Родственные узы закрепим,

Серебряными поясами обменяемся –

Вечный юрол создадим (Бардаханова, 1982: 158).

Қыз ұзату тойы мен үйлену тойының арасында ұрын той деп аталатын қалыңдық пен күйеу жігіттің алғашқы кездесу жоралғысы жасалады. Тойда орындалатын ғұрыптардың барлығы екі жасты жақындастыруды көздейді.

Құдаласу кезеңі аяқталып, қалың мал жайы шешілгеннен соң қыз ұзату кезеңі басталады. Тойдың мазмұны алуан түрлі ырым-жоралғылардан, салт-дәстүрлерден тұрады. Этнографиялық деректерге сүйенетін болсақ, күйеу жігіт келген соң, әке шаңырағының оң жағына ұзатылатын қыздың ақ отауы тігілген. Аталған рәсім мифтік таныммен астасып жатыр, яғни марқұмды оң жаққа қою ұғымымен сабақтасып жатыр.

Қыз ұзату тойының маңызды элементтерінің бірі – сыңсу. Сыңсу мәтініндегі поэтикалық құрылымдар терең эмоциялық мәнге ие. Қалыңдықтың қыз дәуренімен қоштасып, жаңа өмірге аттануын, алдағы өмірге деген уайымын бейнелейді.

Қарақалпақ халқында қыз сыңсуында мынадай жолдар кездеседі:

Алдырған әкеме қып-қызыл орамалым

Басымда тұрушы едің жарасып-ай

Басымнан кеткен қызылым

Енді айналып қонар ма?

Қызыл бир тарқан дәуирим (Қарақалпақ фольклоры, 1980: 67).

Бұндағы жолдар қарақалпақ фольклорындағы қызыл орамалмен қоштасуы қыз ғұмырдың артта қалғанын көрсетеді.

Татар фольклорында қыз көрүмлік рәсімі күйеу жігіттің қалыңдығын ресми көріп, екі жақтың өзара келісімге келу, қыз ұзату мерзімін белгілеу кезеңін қамтиды. Тоқұзлама (Tokuzlama) – қызды ұзатар алдында арнайылап қалыңдыққа, отбасына тоғыз бұйымнан немесе сыйлықтан тұратын тарту беру рәсімі (Atmaca, Gozdas, 2025: 338). Үйлену кезіндегі сый-сыяпат алмасу Орта Азия халықтарының ішінде Өзбекстан, Тәжікстан аймақтарында жиі кездеседі. Бұның астарында қалыңдықтың неке рәсімі кезінде жаңа ортаға бейімделуін айқындайтын кезең екені айқындалады (Borozna, 2024: 66).

Башқұрт халқында қыз сыңсуы, яғни тақиямен қоштасуы арнайы рәсім ретінде жүзеге асқан. Башқұрт қызы тақиямен қоштасу үшін арнайы терек түбіне барып, теректің бұтақтарына шүберек қиындыларын байлап жүріп, қоштасу жырын орындайды. Сыңсудың мазмұны мына жолдардан көрінеді:

Тахияларын талға элөп,

Талпынып-талпынып илай қыз бала.

Китәр генә юлын карай-карай,

Кайырылып-кайырылып илай қыз бала.

Тақияларын талға іліп,

Төгіліп жылар қыз бала.

Кетер жолына карайлай,

Бүгіліп жылар қыз бала (Султангареева, 1998: 43).

Қыздың тақияны қимай жылауы туған үйін қимауын, үй ішімен қоштасуын білдірмейді. Бұның астарында терең әлеуметтік-мәдени мән жатыр. Қазақтың ұлттың танымында әйел адамның бас киімі отбасылық жағдайын, әлеуметтік дәрежесін танытады. Мәселен бөрік қыз балаға тән, сәукеле қалыңдықтың, орамал, шәлі, жаулық, кимешек келін мен аналардың киімі саналған. Ұзатылатын қыз бөрік немесе тақиясын ауыстыруы – қалыңдық, келін, ана болу кезеңіне өтудің символдық көрінісі. Сәукеле – ұзатылатын қыздың ғұрыптық киімі. Қырғыз халқында шокуло, буряттарда малгай, алтайлықтарда кураан борук, башқұрттарда кашмау, буряттарда малгай деп аталады. Түрікмендерде қызға башдан кигізу талас арқылы өткен. Күйеу жігіт жағы қыз басына башдан кигізуге ұмтылса, қалыңдық жағы кигізбей таласқан. Башқұрт халқында қызға кашмау кигізу сәтінде былай дейді:

Бисмиллахир-рахманир-рахим! Изгә сәгәткә!

Хуза кушкан әш!

Күңеләң саф

Һүзең хак булһын! (Султангареева, 1998: 86).

Түркі фольклорында қалыңдықтың қоштасу жырынан бөлек, оны туған-туыстарының жұбату өлеңдері де кездеседі. Фольклорлық мәтіннен алынған үлгілері

ұсынылды (Кесте 1). Қыздың сыңсуынан соң туған-туыстары, достары аяныш сезімін білдіре отырып, жұбатуды орындайды. Жұбатудың эмоциялық тұрғыда күші басым. Қазақ, қырғыз, ұйғыр халықтарының фольклорында жұбатуға тән ортақтық қалыңдықтың жаңа өмір бастайтынына көз жеткізуден көрінеді. Қасында серігі боларын, қатты уайымдамауын жұбату өлеңінде нақты беріледі.

Кесте 1 – Қалыңдықты жұбату өлеңдері

Қазақ фольклорындағы үлгісі	Қырғыз фольклорындағы үлгісі	Ұйғыр фольклорындағы үлгісі
Оқыра жүрген бурыл ат, Тұсында сенің бөгелді. Мінгенде атың боз ғана, Күйеуің жап-жас бозбала. Пайғамбар қызын ұзатқан, Солар бір салған жол ғана (Тал бесіктен жер бесікке дейін, 1995: 80)	Кара кырдан шырқырап, Коюн тушти кыз бурак. Кара суук чилдеде, Тоюн тушту кыз бурак. Қызыл кырдан шырқырап, Коюн тушту кыз бурак. Кычыраган чилдеде, Тоюн тушти кыз бурак. Кандай жерге барам деп, Капа болду кыз бурак. Алмалары топулдап, Тушкан жерге барасың (Қырғыз әл ырлары, 1967: 39)	Жиглимаң киз, жиглимаң, Хош болуңиз. Карчугидай жигиткә Кошулуриз. Жиглимаң киз, жиглимаң, Тойыңиз болди. Алтун гуллук кошугә Ойиңиз болди. Хош болуң бир, бир боз жигит Өргә тәгдиңиз. Мана әнди кут-мубарак, Ойгә келдиңиз (Алиева, 1989: 176)

Сыңсудың арғы тегі рәсімдік жылаудан туындағанын ескерсек, жоқтаумен сабақтас екенін айқындаймыз. Мәселен ұзатылатын қыз ата-анасымен, туыстарымен жекелей қоштасып, мұң-қайғысымен бөліседі (Mukhan et al., 2025: 171). Сыңсу мәтіндерінде қыздың ел-жұртымен қоштасуы, ішкі шерін шығаруы жаңа өмірге аттануын көрсетеді. Осы негізде ұзатылатын қызға байланысты рәсімдер фольклор мәтінінде көрініс тауып, дүниетанымдық, мифологиялық негіздерді айқындай түседі.

Үйлену ғұрпында келіннің жаңа ортаға бейімделуінде беташардың символдық маңызы жоғары. Беташар дәстүрі жаңа түскен жас келінді ортаға таныстыру, сонымен бірге ертедегі дүниетаным бойынша жаңа әлемге қосу мәнін білдіреді. Жалпы беташар дәстүрі бірнеше рәсімдердің жиынтығынан құралады: келіннің бетін бүркеу, келіннің бетін ашу, аяғына тері төсеу, отпен аластау және т.б. Келіннің бетін бүркеу рәсімі түркі, моңғол халықтарына ортақ. Уақытша оқшаулаудан туындаған рәсім қазақтарда шымылдық, өзбек халқында кушаяна, түріктерде дувак, татар халқында буркенчек, Сібір татарларында кожого деп аталған. Үйлену тойы кезінде шымылдық ішінде қалыңдық пен күйеу жігіттің бірге отыруы – символдық мәні терең, жұбайлық өмірдің басталуын білдіретін рәсім. Тарихи деректерге сүйенетін болсақ, келіннің жүзін әулет ақсақалдарына, үлкендеріне бірден көрсетілмейді. Келін балалы болғанға дейін немесе бірнеше айдан соң көрсету тәжірибесі де қазақ даласында орын алған. Осы негізде бет ашу ритуалы – символдық маңызы поэтикалық мәтінмен шектелмейтін, біртұтас рәсімдік құрылым. Келіннің жаңа әлеуметтік дәрежеге өтуін білдіретін, қоғам тарапынан қабылдауды жүзеге асыратын беташар фольклорлық әрі

функционалды жүйе ретінде анықталуымен ерекшеленеді. Яғни келін қыз күнінде оң жаққа, төрге отырса, тұрмысқа шыққан соң сол жаққа отырады. Өз кезегінде жаңа әлеуметтік мәртебені иеленгенін білдіреді.

Ғұрыптық жағынан келіннің бетіне ақ шымылдық жабу, оны ашу өлу мен тірілу концепциясына негізделген. Ертедегі архаикалық таным бойынша ұзатылған қыз өз әулеті немесе тайпасы үшін өлдіге саналып, жат ортада қайта туған адам деп қабылданады. Бұның астарында өлген адамға шымылдық құрып, бетін ақ матамен жабу дәстүрімен тікелей рәсімдік жағынан ұқсастық бар. Аталған рәсімдік әрекеттің ұқсастығы екі идеямен анықталады:

1. Қайта туу моделі. Жаңадан түскен келін шыр етіп дүниеге келген сәбимен тең дәрежеде сипатталады. Екеуі де төменгі әлемнен өтіп, жаңа әлеуметтік дәрежеге ие болады. Мәселен дүниеге келген сәбиге шашу шашылса, келінге де шашылады.

2. Жер – әйел аналогиясы. Ертегі дүниетанымда әйелді табиғатпен, Жер-анамен теңестіру кең таралған. Өйткені Жер – тіршіліктің бастауы, ритуалдық символизмнің нысаны.

Осы негізде аталған түсінік фольклор мен ғұрып арасындағы рәсімдердің түп-төркінін айқындап береді. Сонымен бірге отбасылық ғұрыптық фольклордың заманауи өзгерісі той салтындағы мата символикасына қатысты көрінеді. Заманауи қоғамдағы ақ мата рәсімдік атрибут ретінде түркілік сананың көрінісін береді. Осы негізде ақ мата – жаңа өмірге қадам басудың символдық көрінісі (Guigova, 2014: 130).

Келіннің бетіне шымылдық жабу өлімнің, қайтадан ашу жаңашылдықтың, тіршіліктің бастауын білдіреді. Осы негізде келіннің шымылдық астында отыруы түнек әлемге енуін, шымылдықтың ашылуы қайта өмірге келу мәнінде қабылданады.

Түркі халықтарының бай фольклорлық мұрасының ішінде беташар ғұрпының маңызы зор (Zholdybayev, Matyzhanov, 2024: 38). Ежелгі дүниетанымда бір тайпадан екінші тайпаға ұзатылған қалыңдық өлдіге саналып, беташар рәсімі жасалғанымен қоса, отпен аластау ритуалы жүзеге асады. От әрбір үйдің киесі, осыған сәйкес жаңа түскен келін үйдің қожайыны болу үшін сол үйдің киесінен рұқсат сұрауы керек. Содан кейін барып қана отана, отбасының иесі атанады.

Жаңа түскен келіннің бетін ашып, арнайы өлеңмен тілек айту дәстүрі – жалпытүркілік фольклорда жиі кездесе бермейтін ғұрыптық жырдың үлгісі. Башқұрт халқының фольклорында беташар дәстүріне ұқсас келіннің енесі айтатын өсиет өлең түрі кездеседі. Башқұрт халқының бет ашу ғұрпының орындалуы мүлде басқа. Той үстінде келін келін биін орындауы тиіс. Би кезінде келін міндетті түрде бармақтарын шертіп, бүйірлерін, иықтарын қозғалтуы керек. Би аяқталған соң келін күйеуінің туыстарына кесте орамал таратқан. Кесте алған әр адам келінге сыйлық атайды. Осыдан кейін барып келіннің енесі ортаға шығарып, биін орындап, өсиет ән айтқан:

Күн итегең куптырзап
Ауылсы булма, киленсәк,
Ауыз башың осталдап
Ошаксы булма, киленсәк!
Кәйнәң менән ирешмә,
Апһындарға бирешмә!

Кабағандан қаптырма!

Төйлөгәндан типтермә!

Минен кеуек сәсэн бул! (Нагаева, 1978: 69).

Бұндағы ауылсы булма, ошаксы булма деген тіркестер келінді өсек-аяннан аулақ болуға үгіттейтін этикалық, моральдық норманы білдіреді. Апһындарға бирешмә дегенде абысындармен тату болып, әулет тұтастығын сақтау қажеттігін түсіндіреді. Ендігі бір жағынан жаңа түскен келіннің қайын жұртында қандай болуы керектігі өсиет өлеңде нақты берілген. Бұл да беташардың тәрбиелік, моральдық қызметін айқындай түседі. Қазақ фольклорында да келінге қарата былай дейді:

Ауыл көшіп қонғанда,

Мықтап байла уықты.

Ат мойнына тұмар тақ,

Қуанып қайның келгенде.

Шырағым ерте тұрып түндігінді аш,

Ыңырсып ұйықта берме жата беріп.

Киізінді қақ келін,

Атаңды бұрын жатқызып,

Түндігінді жап келін (Тал бесіктен жер бесікке дейін, 1995: 137).

Беташар синкретті өнер түрі ретінде ғұрыптық таным мен көркемдік мазмұнға ие. Тыңдаушысына жағымды көңіл-күй сыйлап, келінге арналған насихат, үгіт, ғибрат тәрбиелік қызметте жүзеге асады. Беташар жырының өміршендігі қазіргі кезде тойларда орындалуынан көрінеді. Жырдың халық дәстүрінде ұмытылмай бүгінге күнге дейін жалғасуы тәлімдік, ғибраттық мазмұнынан анықталады.

Фольклор поэтикасы ауыз әдебиетінің үлгісін танытатын мәтіндердің көркемдік әлемін қамтиды. Осы ретте үйлену ғұрып фольклорының мәтіндерінде көркемдік құралдарды қарастырудың маңызы жоғары. Үйлену ғұрып фольклорында жиі кездесетін көркемдік құралдардың бірі – психологиялық параллелизмдер. Табиғат пен адам күйін қатар бейнелейтін мына қолданыстарды келтіре аламыз: Аққу көнбес ешкімнің байлауына, Қайтар ән сап қалықтап жайлауына, Қыздан сорлы бар ма екен, Тәңірім-ай, Мал бергеннің кетеді айдауына, Анасынан айырылған қыз барады, Қара суға қан құйса ағар-кетер, Жат кісіге қыз берсең алар-кетер және т.б. Мәселен Қара суды жағалай қаз барады, Анасынан айырылған қыз барады деген қолданыстар су жағасындағы қаздар тізбегі мен анасынан айырылған қыздың хәлін салыстырыла сипатталады.

Теңеулер қыз сыңсуында гүлдің солуы, ағаштың қурауы арқылы бейнеленген. Мәселен: Аспанда ай едім шұбар болыппын; текшеде гүл едім неден солыппын, Ақ гүл едим қызыл гүлге шаттылар; азат басым бенде етип саттылар, Шықан жан, шыққан жан өлип барамын; бир дәсте гүл едим солып барамын дегенде ұзатылған қыздың ішкі қайғысы көрінеді. Татар қызының сыңсуында мынадай түрде беріледі:

Минем китер юлыма

Балан (калина) утырт, әнкәем

Балан беркөн корыса(кураса)

Балам, дигән, әткәем.

Минем китәр юлыма
 Чаган (тропинка) утырт, әнкәем,
 Чаган беркөн корыса,
 Солдым диген, әткәем (Мухамедзянов, 1989: 17).

Қазақ халқының үйлену ғұрып фольклорында антитеза тәсілі қолданыс тапқан. Оған мына мысалдар үлгі бола алады: Өз елімде жүруші ем барқыт пішіп, Қалай жүрем жат елде сарқыт ішіп?! Өз елімде жүруші ем билік қылып, Енді қайтіп жүремін сәлем қылып.

Үйлену ғұрып фольклоры – қазақ халқының мәдениетінің көркемдік поэтикасын, мифтік дүниетанымын, поэтикалық ойлауын айқындайтын маңызды бағыт. Әр элементінде ғұрыптық рәсім ғана емес, ішкі дүниетанымдық қабат, мифтік поэтика көркемдік таныммен қабаттасып жатыр. Осы ретте фольклор мәтіндерінде жиі кездесетін келіннің келбетін салыстыру үлгілерін төменде ұсынамыз (кесте 2).

Кесте 2 – Үйлену ғұрып фольклорындағы салыстыру

Қазақ фольклоры	Қарақалпақ фольклоры	Татар фольклоры	Ұйғыр фольклоры	Өзбек фольклоры
Тал шыбықтай бұралған Сыртың сұлу бөліңіз, Мойның піскен алмайдай, Шашың жібек талмайдай, Бетің аппақ айнадай Етің жұмсақ майдадай, Қасың қиғаш қаламдай, Мандайың жазық тараудай (Тал бесіктен жер бесікке дейін, 1995: 124)	Алдарына келип тұр, Ақ маралдай бир бала. Кес-линжаннан асатуғын, Көкте жүрген кун ғана (Қарақалпақ фольклоры, 1980: 40)	Қашы да қара аның, Көзе дә қара аның, Мәк чәчәге ничәк нурлы, Иөзе дә шулай аның. Жөгөреп төштем мин инешке, Инеш буенда кешкән жимәшке Аты кызы кебек булса булыр, Жомахның эчәндә фәреште (Татары Среднего Поволжья и Приуралья, 1967: 413)	Ойгә бир пәри кәлди, Жәннәттин нури киз кәлди. Тартугиңизни берин Каскили гулиңиз кәлди (Ұйғур орп-адапирин, 2009: 176)	Твоя невеста молода, Бела лицом она яр-яр, Сладкоречивая уста Как нарисованы, яр-яр. Ее певучие слова, Подобны сахару, яр-яр. Сапфиром кажется сперва Вел синь в глазах ее яр-яр (Узбекский народной фольклор, 2009: 460).

Түркі халықтарының өлең-жырларында сұрыпталған, тұрақталған поэтикалық өрнектер әйел сұлулығын бейнелеуде түстерді, табиғат құбылыстарын, қымбат тастарды үлгі етуімен жүзеге асқан. Беташар мәтіндерінде кездесетін келіннің келбетін суреттеу ажар-көркін күшейтуді, сонымен бірге тұрақты теңеулердің қалыптастыруды негіз етеді.

4. Зерттеу нәтижесі

Жүргізілген зерттеу барысында түркі халықтарындағы отбасылық ғұрып фольклоры – синкретті құбылыс. Біріншіден, үйлену фольклоры – қазақ халқының

отбасылық дәстүріндегі наным мен сенімнің, әлеуметтік қатынастардың көркем көрінісі. Зерттеуде қарастырылған фольклорлық мәтіндер түркі халықтарының ортақ этнографиялық мазмұн, көркемдік форма, сонымен бірге жанрлық ортақтық барын көрсетті. Түркі халықтарының құда түсу, қалың мал беру, қыз ұзату, келін түсіру, беташар сынды ұқсас салттар мен сабақтас жырлар әр халықтың дүниетанымдық, ұлттық, символикалық түсініктерін танытады.

Екіншіден, фольклорлық мәтіндер – ғұрыптың рәсімдік сипатын ғана емес, дәстүрдің мәнін, мазмұнын, эстетикалық маңызын ашатын мәдени феномендер. Үйлену фольклорының этнографиялық бастаулары салттық сипатпен ғана емес, тарихи жадты сақтау, мәдени кодтарды тасымалдау қызметтерімен де ерекшеленеді. Фольклор мәтіндерінің өміршендігі, бүгінгі күнге дейін жалғасуы түркі халықтарының дүниетанымымен, әлеуметтік маңызымен анықталады.

Үшіншіден, үйлену ғұрып фольклоры – жанрлық тұрғыда бай, қызметі жағынан күрделі, рәсімдік сипатынан мағынасы терең, көркемдік тұрғысында тұрақталған құбылыс. Зерттеуде қарастырылған психологиялық параллелизм, антитеза, теңеу, салыстыру сынды көркемдік құралдар үйлену ғұрып фольклорының поэтикалық қуатының молдығын танытады. Осы тұрғыда үйлену ғұрып фольклорының поэтикалық қызметі айқын көрінеді.

Үйлену салтына байланысты фольклорлық мәтіндердің этнографиялық негізі, жанрлық құрамы, сонымен бірге символдық мазмұны көркемдік аспектіде айқындалған. Отбасы ғұрыптарындағы фольклор элементтерінің маңызы мен рөлі мәтіндік формалар арқылы көрініс табады. Сыңсу, беташар өлеңдері уақыт өткен сайын әлеуметтік дәрежелерді реттейтін, қоғамдық мінез-құлықты бекітетін көркем механизм ретінде маңызы жоғары. Фольклордың поэтикалық құрылымындағы көркемдік құралдар мәтіннің есте сақталуына, ұрпақтан-ұрпаққа берілуіне ықпал етті.

5. Қорытынды

Қорытындылай келе, түркі халықтарының үйлену ғұрпына қатысты фольклорлық мәтіндердің жанрлық табиғаты, көркемдік аясы талданып, олардың бүгінгі мәдени кеңістіктегі өміршендігі айқындалды. Қыз көру, құда түсу, ұрын бару, қыз ұзату, келін түсіру тәрізді дәстүрлерге қатысты сыңсу, беташар, жұбату өлеңдері ғұрып фольклорының мәнін, көркемдік ерекшелігін кең көлемде танытады. Әр халықтың ұлттық дүниетанымындағы рәсімнің маңызы, оның фольклор мәтнінде берілуі, сонымен бірге эстетикалық ықпалы поэтикалық қолданыстармен айқындалады.

Үйлену ғұрып фольклорының жанрлық құрылымы отбасылық, моральдық, құндылықтық бағдарды қалыптастыруда маңызы жоғары. Құда түсу, қыз ұзату, ұрын бару сынды дәстүрлерге қатысты қалыптасқан түркі фольклоры жеке фольклорлық жүйе ретінде қарастырылды. Әр мәтіннің астарында рәсімнің көркемдік сипаты, символдық мәні бар.

Зерттеу барысында үйлену ғұрып фольклоры қазақ фольклорындағы көне, терең мағыналық жүкті сақтаған сала екені анықталды. Аталған фольклордың саласы көркем мәтіндердің жиынтығы емес, халықтың дүниетаным жүйесін, әлеуметтік дәрежесін, тұрмыс-салт формасын сақтап қалатын мәдени феномен ретінде мәні зор.

Үйлену ғұрып фольклорының ритуалдық мәнге, сонымен бірге көркемдік әрі поэтикалық бейнелеуімен ерекшеленеді. Фольклор ғұрыппен тікелей байланыса отырып, символдық, эстетикалық қызметі мифтік дүниетаныммен астаса қарастырылған. Зерттеу барысында адам өмірінің кезеңдері фольклорлық жүйеде онтологиялық мәнге ие. Осыған сәйкес түркі халықтарына тән ортақтық сипат айқындалады. Үйлену ғұрып фольклорының поэтикалық негізі мифтік санадан басталады. Сыңсу, беташар, жұбату жырларында символ, параллелизм, антитеза, салыстыру тәрізді құрылымдар қолданылып, түркі халықтарына ортақ этнографиялық, типологиялық сабақтастық айқындалды. Жинақтай келе, түркі халықтарының үйлену ғұрып фольклорындағы ғұрып пен фольклордың тығыз байланысы мазмұндық, типологиялық, эстетикалық сипаттарымен анықталды.

Әдебиеттер:

1. Айымбетов Қ. Халық даналығы. – Нөкіс: Қарақалпақстан, 1988. – 492 б.
2. Алиева М.М. Ұйғыр фольклорының жанрлары. – Алматы: Ғылым, 1989. – 176 б.
3. Бардаханова С.С. Бурят фольклорының шағын жанрлары. Мақалдар, жұмбақтар, ақ тілектер. – Улан-Удэ: Бурят кітап баспасы, 1982. – 208 б.
4. Гүлденген алқаптың шыны мен қиялы. Өзбек халық фольклоры. – Мәскеу: Еуразия мәдениеті, 2009. – 592 б.
5. Қарақалпақ фольклоры. Көп томдық. 5-том / Жинаған, баспаға даярлаған Ә. Тәжімұратов. – Нөкіс: Қарақалпақстан, 1980. – 467 б.
6. Қырғыз халық жырлары / А. Тоқамбаева, Б. Кебекова. – Фрунзе, 1967. – 316 б.
7. Мухамедзянов Р.М. Татар фольклоры жанрларының ерекшелігі. – Уфа, 1989. – 82 б.
8. Нагаева Л.И. Оңтүстік-шығыс башқұрттарының үйлену тойындағы билері // Башқұрттардың мәдениеті мен тұрмысы. – Уфа, 1978. – 101 б.
9. Тал бесіктен жер бесікке дейін (Қазақтың отбасылық ғұрып жырлары) / Құрастырған, алғы сөзі мен түсініктерін жазған К. Ісләмжанұлы. – Алматы: Ана тілі, 1995. – 272 б.
10. Орта Еділ бойы мен Орал маңы татарлары. – Мәскеу: Ғылым, 1967. – 533 б.
11. Ұйғырлардың әдет-ғұрыптары. Ұйғырлардың ғұрыптары мен дәстүрлері. – Алматы, 2008. – 396 б.
12. Ахмаджа Е., Гөздаш Р. Оңтүстік Қырым татарларының үйлену тойы рәсімдерінің эволюциясы: өткеннен бүгінге дейін // Трამес: гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар журналы. – 2025. – 29-том, № 4. – 331-349-бб. – DOI: <https://doi.org/10.3176/tr.2025.4.02>.
13. Борозна Н.Г. Тәжікстан мен Өзбекстанның оңтүстік аудандарындағы өзбек-дүрмендердің дәстүрлі үйлену тойы рәсімінің кейбір ерекшеліктері // Кеңес Одағындағы туыстық пен неке. – Рутледж, 2024. – 60-73-бб. – DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003535140-5>.
14. Деви А.П., Мачдалена С., Мухтадин Т., Шмелькова В.В. Сунда этносының дәстүрлі неке рәсіміндегі «Савер» поэзиясындағы иллюкутивтік сөйлеу актілері // Тіл зерттеулерінің теориясы мен практикасы. – 2024. – 14-том, № 10. – 3237-3246-бб. – DOI: <https://doi.org/10.17507/tpls.1410.27>.
15. Гуигова Р. Болгар үйлену тойындағы ғұрыптық зат ретіндегі ақ матаны қазіргі зерттеулерде қарастыру: антропологиялық тәсіл // Фольклор: электрондық фольклор журналы. – 2014. – № 59. – 121-144-бб. – DOI: <https://doi.org/10.7592/FEJF2014.59.guigova>.
16. Картаева Т., Ашимова С. Неке суы және қазақтың дәстүрлі неке рәсіміндегі ата-бабадан келе жатқан ғұрыптар мен исламдық рәсімдердің тоғысуы // Фольклор (14060957). – 2025. – № 95. – 129-162-бб.
17. Каргал А. Анадолыдағы неке ғұрыптарының мәдени кодтары: ауызша мәдениет аясында ғұрыптан сөзге дейін // Діндер. – 2025. – 16-том, № 6. – 716-741-бб. – DOI: <https://doi.org/10.3390/rel16060716>.
18. Крашенинникова Ю. Орыс үйлену тойы рәсімінің ғұрыптық диалогтарындағы мифологиялық мәтіндер мен контекстер (XIX ғасыр мен XX ғасырдың басындағы материалдар негізінде) // Фольклор (14060957). – 2026. – № 98. – 65-84-бб. – DOI: <https://doi.org/10.7592/FEJF2026.98.krashenninnikova>.

19. Мұхан А., Матыжанов К., Бұғыбаева З., Тойшанұлы А. Қазақ фольклорындағы үйлену тойы рәсімі: кеше және бүгін // *Фольклор* (14060957). – 2025. – № 95. – 163-178-бб. – DOI: <https://doi.org/10.7592/FEJF2025.95.kazakh>.

20. Талиева К., Каныбекова А., Жумалиев С., Станалиева Г. Түркі эпостары мен жекелеген еуропалық шығармалардағы (ертегілер, аңыздар) неке мотивтерінің символикасы мен қызметтері және олардың қазіргі көркем прозадағы трансформациясы // *Әдебиеттану мақалалары*. – 2025. – № 13. – 215-238-бб. – DOI: <https://doi.org/10.31648/pl.11878>.

21. Жолдыбаев О., Матыжанов К. Орталық Азия түркілерінің үйлену ғұрпы фольклорының салыстырмалы поэтикасы // *Сыни шолу*. – 2024. – 36-том, № 4. – 33-45-бб. – DOI: <https://doi.org/10.3167/cs.2024.360404>.

References:

1. Aiyymbetov Q. (1988). Folk wisdom. Nukus: Karakalpakstan. (In Karakalpak)
2. Alieva M. M. (1989). Genres of Uyghur folklore. Almaty: Nauka. (In Russian)
3. Atmaca E., Gözdaş R. (2025). The evolution of wedding ceremonies of south crimean tatars: from past to present. *Trames: A Journal of the Humanities and Social Sciences*, 29(4), 331-349. <https://doi.org/10.3176/tr.2025.4.02> (In English)
4. Bardakhanova S. S. (1982). Minor genres of Buryat folklore: Proverbs, riddles, and blessings. Ulan-Ude: Buryat Book Publishing House. (In Russian)
5. Dewi A. P., Machdalena S., Muhtadin T., Shmelkova V.V. (2024). Illocutionary speech acts in Sawér poetry of the Sundanese ethnic traditional marriage ceremony. *Theory and Practice in Language Studies*, 14(10), 3237-3246. <https://doi.org/10.17507/tpls.1410.27> (In English)
6. Guigova R. (2014). Contemporary Research on the White Cloth as a Ritual Item in the Bulgarian Wedding: Anthropological Approach. *Folklore: Electronic Journal of Folklore*, (59), 121-144. <https://doi.org/10.7592/FEJF2014.59.guigova> (In English)
7. Islyamzhanuly K. (Ed.). (1995). From cradle to grave: Kazakh family ritual songs. Almaty: Ana tili. (In Kazakh)
8. Karakalpak folklore (Vol. 5, A. Tazhimuratov, Ed.). (1980). Nukus: Karakalpakstan. (In Karakalpak)
9. Kartaeva T., Ashimova S. (2025). The wedding water (neke sui) and the blending of ancestral and Islamic rituals in the Kazakh traditional marriage. *Folklore*, 95, 129–162. (In English)
10. Kartal A. (2025). Cultural codes of marriage rituals in Anatolia: From ritual to word in the context of oral culture. *Religions*, 16(6), 716-741. <https://doi.org/10.3390/rel16060716> (In English)
11. Krashenninnikova Y. (2026). Mythological Texts and Contexts in the Ritual Dialogues of the Russian Wedding Ceremony (Based on Materials of the 19th-Early 20th Century). *Folklore* (14060957), 98, 65-84. <https://doi.org/10.7592/FEJF2026.98.krashenninnikova> (In English)
12. Kyrgyz folk songs (A. Tokambaeva, B. Kebekova, Eds.). (1967). Frunze. (In Kyrgyz)
13. Mukhamedzyanov R. M. (1989). Specific features of Tatar folklore genres. Ufa. (In Russian)
14. Mukhan A., Matyzhanov K., Buggybayeva Z., Toishanuly A. (2025). The wedding ceremony in kazakh folklore: yesterday and today. *Folklore* (14060957), 95, 163-178. <https://doi.org/10.7592/FEJF2025.95.kazakh> (In English)
15. Nagaeva L. I. (1978). Wedding dances of the southeastern Bashkirs. In *Culture and everyday life of the Bashkirs*. Ufa. (In Russian)
16. Once upon a time in the blooming valleys: Uzbek folk folklore. (2009). Moscow: Kultura Evraziya. (In Russian)
17. Talieva K., Kanybekova A., Zhumaliev S., Stanaliev G. (2025). Symbolism and Functions of Marriage Motifs in Turkic Epics and Selected European Works (Fairy Tales, Legends) and Their Transformation in Modern Narrative Fiction. *Papers in Literature*, (13), 215-238. <https://doi.org/10.31648/pl.11878> (In English)
18. Tatars of the Middle Volga region and the Urals. (1967). Moscow: Nauka. (In Russian)
19. Uyghur customs and traditions. (2008). Almaty. (In Russian)
20. Zholdybayev O., Matyzhanov K. (2024). Comparative poetics of wedding ritual folklore of Central Asian Turks. *Critical Survey*, 36(4), 33-45. <https://doi.org/10.3167/cs.2024.360404> (In English)
21. Zhunisov A. (1994). From the temporal world to eternity. Almaty: Qainar. (In Kazakh)